

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นพืชตระกูลหญ้า (Gramminaceae) จัดเป็นพืชอาหารหลักที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจและสังคมของคนไทยมาเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นผู้ผลิตข้าวเพื่อการส่งออกมากเป็นอันดับหนึ่งของโลกมาโดยตลอด อาจกล่าวได้ว่า ข้าวไทยเป็นที่รู้จักและนิยมบริโภคในต่างประเทศอย่างกว้างขวางด้วยเช่นกัน การผลิตข้าวเพื่อการส่งออกของไทยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อประเทศไทยมีสนธิสัญญาบาวริง ในปี พ.ศ.2398 จึงมีผลทำให้เกษตรกรชาวนานุกเบิกและขยายพื้นที่สำหรับปลูกข้าวมากขึ้นเป็นลำดับต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ระหว่างที่ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 ถึง 7 (พ.ศ.2504 – 2539) ซึ่งเป็นรูปแบบพัฒนาการเกษตรเชิงพานิชย์มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้าและแข่งขันกับต่างประเทศโดยมีเป้าหมายเพื่อการส่งออกซึ่งใช้วิธีการเพิ่มปริมาณผลผลิตโดยการขยายพื้นที่เพาะปลูกจากการบุกเบิกพื้นที่ป่าและเน้นการผลิตพืชเฉพาะอย่าง (Monoculture) ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แบบพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมี สารสังเคราะห์ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มผลผลิตให้ได้ปริมาณและคุณภาพสูงสุด เป็นการทำการเกษตรในเชิงธุรกิจเพื่อแข่งขันทางด้านการตลาด ควบคู่ไปกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ที่เรียกว่า “การปฏิวัติเขียว” (The green revolution) ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรชาวนาใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างผิดพลาดขาดการอนุรักษ์ป้องกัน จนมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และคุณภาพของอนามัยของทั้งผู้ผลิต คือ เกษตรกรและผู้บริโภคจน ทำให้มีปัญหาด่าง ๆ ตามมามากมาย เป็นต้นว่า ปัญหาทางด้านสังคมทำให้ครอบครัวแตกแยก เนื่องจากการเคลื่อนย้ายแรงงานจากท้องถิ่นไปหางานทำในเมืองหรือท้องถิ่นอื่น ทำให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มพูนมากขึ้นเนื่องจากในระบบการผลิตจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยภายนอกที่มีราคาสูง อย่างเช่น ปุ๋ยเคมีสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช และอาศัยแรงงานภายนอกโดยพึ่งพาตนเองน้อยลงก่อให้เกิดปัญหาต่อระบบนิเวศวิทยา เนื่องจากในขั้นตอนการผลิตมีสารพิษตกค้างทำลายสิ่งที่มีชีวิตขนาดเล็กในดินและน้ำ ทำให้เกิดภาวะขาดความสมดุลตามธรรมชาติ ส่งผลลุกลามไปถึงเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภคทั้งในทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพของผลผลิต ซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากในปัจจุบันเพราะผู้บริโภคทั่วไปใช้เป็นเงื่อนไขในระบบการตลาดสากล โดยยึดหลักความปลอดภัยของกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรซึ่งโดยทั่วไปการผลิตในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ ผลผลิตที่ได้มักจะมีคุณภาพต่ำมีสารพิษตกค้างหรือปนเปื้อนมาในผลผลิต มีความเสี่ยงและเป็นอันตรายต่อผู้

บริโภคน เช่น จากปุ๋ยเคมีที่มีไนเตรด และสารเคมีสังเคราะห์ชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ก่อให้เกิดพิษภัยหรือสะสมทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ปัญหาดังกล่าวได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนมาถึงในช่วงของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ในปัจจุบันนี้รัฐบาลไทยมีนโยบายปรับปรุง กลยุทธ์การพัฒนาทางการเกษตรโดยยึดหลักสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มุ่งเน้นพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ทบพวน เร่งฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน สนับสนุน และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เน้นการใช้ปัจจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตจากวัสดุธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้ได้

ดังนั้นการทำการเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture) ซึ่งมีพื้นฐานความคิดจากปรัชญาแบบองค์รวม (Holistic paradigm) ไม่ใช่แนวคิดแบบแยกส่วน (Mechanic paradigm) ซึ่งเป็นแนวทางการเกษตรแนวใหม่ที่ใช้ความรู้ทางด้านนิเวศวิทยา เพื่อการเกษตรปัจจุบัน (วิฑูรย์, 2534) จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อระบบการผลิตทางการเกษตรในยุคนี้ ระบบเกษตรกรรมทางเลือกใหม่มีอยู่หลายกลุ่มด้วยกัน ได้แก่ Biodynamic Agriculture , Humus Farming เกษตรกรรมอินทรีย์ (Organic Farming) เกษตรกรรมฟื้นฟู (Regenerative Agriculture) เกษตรกรรมธรรมชาติ (Natural Farming) เกษตรกรรม จุลินทรีย์ชีวเวช และเกษตรกรรมถาวร เป็นต้น

สำหรับข้าวอินทรีย์ (Organic Rice) หมายถึง ข้าวที่ได้จากระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมอินทรีย์ (Organic Farming) โดยมีหลักการสำคัญคือ หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีสังเคราะห์ต่าง ๆ ในทุกขั้นตอนของการผลิต โดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นพื้นฐานในการเพิ่มผลผลิต การปลูกข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้มีการดำเนินการร่วมมือระหว่างภาครัฐ และเอกชน ซึ่งให้การสนับสนุน และส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ ในอำเภอจุน จังหวัดพะเยา และอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เป็นเวลาหลายปีมาแล้ว จนถึงปัจจุบันมีพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ ประมาณ 3,000 ไร่ ให้ผลผลิตประมาณ 1,500 ตัน ต่อปี ซึ่งบริษัทเอกชนเป็นผู้ดำเนินการควบคุมติดตามตั้งแต่ขั้นตอนการปลูก ปฏิบัติดูแลรักษา เก็บเกี่ยวและตรวจสอบคุณภาพ ตลอดจนจนถึงการรับซื้อผลผลิตเพื่อการแปรรูป และจำหน่ายทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ โดยส่วนหน่วยงานราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ก็ได้ให้การสนับสนุน แนะนำข้อมูลทางวิชาการและความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ อีกด้วย

ลักษณะพื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยทั่วไปแล้วเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นไปได้สูงในการผลิตข้าวอินทรีย์ เพราะมีเกษตรกรประมาณร้อยละ 70 ยึดอาชีพทำนามาเป็นเวลายาวนาน

เกษตรกร ได้ส่งเสริมประสบการณ์และภูมิความรู้มาถวาย ประกอบกับพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก สภาพภูมิอากาศมีความเหมาะสม มีปริมาณน้ำฝนที่พอเพียงในฤดูกาล ทำนา ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในท้องถิ่นมีความสมบูรณ์ สภาพเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม การทำนาของเกษตรกรยังคงมีความผูกพันที่เหนียวแน่นถึงแม้จะมีปัจจัยบางส่วนของที่เสื่อมโทรมและ ถดถอยไปบ้าง แต่ถ้าหากมีการพัฒนาฟื้นฟูและกระตุ้นให้เกษตรกรได้รับทราบให้เห็นถึงความ สำคัญของอาชีพการทำนา รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้เกิดประโยชน์อย่าง มั่นคงโดยไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก ตามหลักการของระบบเกษตรอินทรีย์ แล้วการเกษตรก็จะเกิด ความยั่งยืนถาวรต่อไป ดังเช่นการปลูกข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรตำบลหงส์หิน อำเภอจุน จังหวัดพะเยา และตำบลแม่ลอย อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดเชียงรายที่ได้ปฏิบัติกันมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นทางเลือกให้เกษตรกรชาวนาได้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ช่วยทำให้ สภาพฐานะความเป็นอยู่และปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกลับคืนสู่สภาพไปในทางที่ดีขึ้น แต่เนื่อง จากพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ยังมีอยู่อย่างจำกัดไม่แพร่กระจายไปสู่กลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ซึ่งตามหลัก การแล้ว การปลูกข้าวอินทรีย์ย่อมมีผลดีต่อทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค รวมถึงสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อีกด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมของ เกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัดดังกล่าว เพื่อหาแนวทางที่จะส่งเสริมให้มีพื้นที่ ปลูกข้าวอินทรีย์ได้ขยายมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์
2. เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์
3. เพื่อศึกษา ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัยเรื่องนี้สามารถนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีศักยภาพ นำไปใช้เป็นแนวทางพื้นฐานการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในการสนับสนุนส่งเสริมการปลูกข้าว อินทรีย์ของเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จเพื่อ ขยายพื้นที่ปลูกในวงกว้างต่อไป

สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อมมีผลต่อการปลูกข้าวอินทรีย์ของเกษตรกร

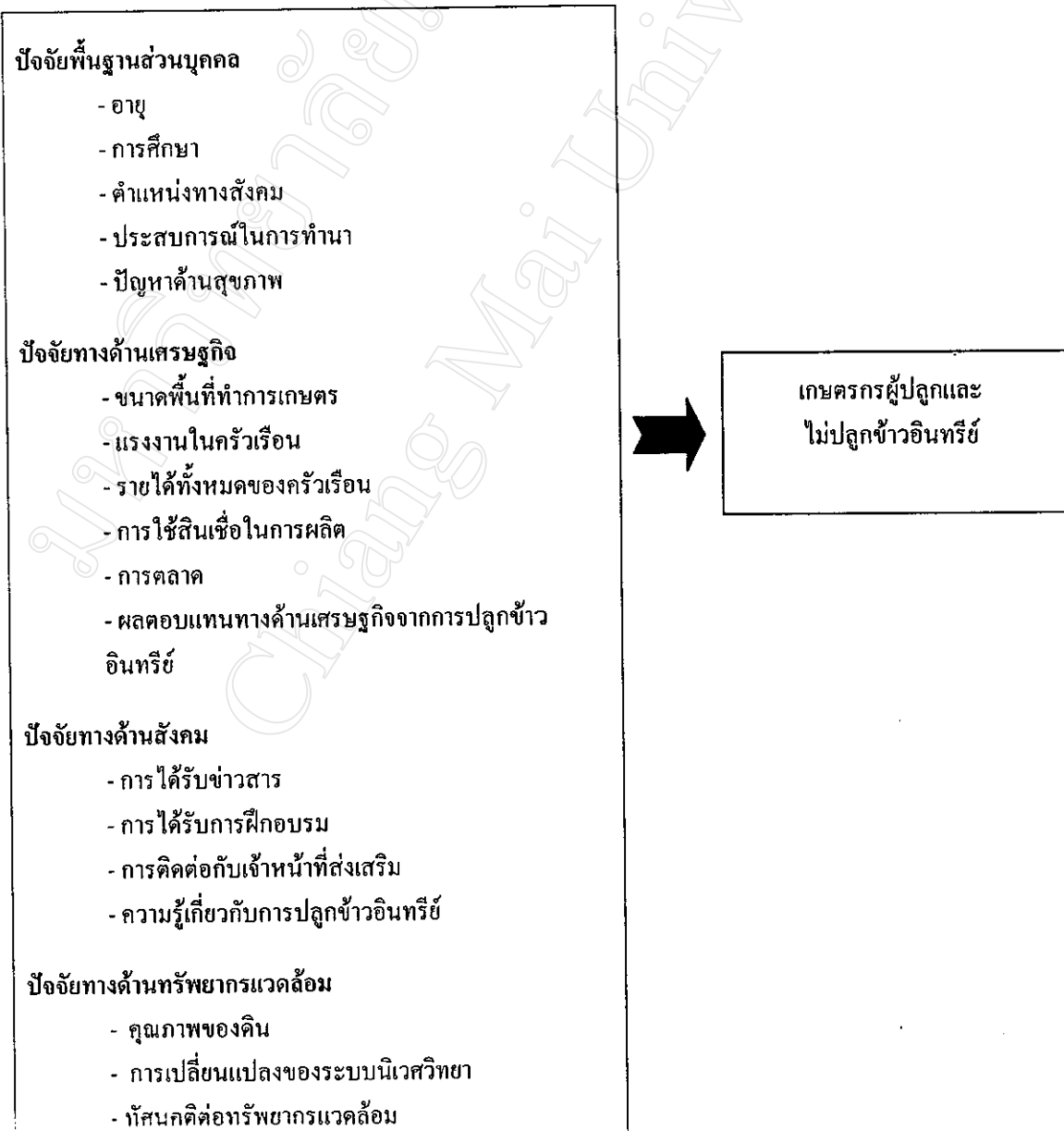
กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ

(Independent Variables)

ตัวแปรตาม

(Dependent Variable)

นิยามศัพท์สำหรับการวิจัย

ศักยภาพ หมายถึง คุณสมบัติขีดความสามารถที่มีอยู่ในปัจจัยและตัวเกษตรกร
แฝงอยู่กับวิถีคิดและการปฏิบัติซึ่งแสดงให้เห็นเป็นประจักษ์ได้ในการผลิตข้าวอินทรีย์

ทรัพยากรแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่ล้อมรอบตัวเกษตรกร ซึ่งประกอบด้วย ดิน
น้ำ อากาศ ต้นไม้ พืชที่ปลูก สัตว์ แมลงต่างๆ เป็นต้น

ปุ๋ยอินทรีย์ หมายถึง ปุ๋ยที่มีองค์ประกอบเป็นสารประกอบอินทรีย์มีต้นกำเนิดมา
จากอินทรีย์สารโดยตรง เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสด เป็นต้น

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้ที่มีอาชีพทำนา

พื้นที่ทำการเกษตร หมายถึง พื้นที่ทำนา

ประสิทธิภาพในการเกษตร หมายถึง ระยะเวลาที่เกษตรกรประกอบอาชีพทำนา
เป็นหลักโดยนับจำนวนปีจนถึงวันสำรวจ

แหล่งข้อมูลข่าวสาร หมายถึง การได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวอินทรีย์จาก
แหล่งต่าง ๆ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ

สินเชื่อที่ใช้ในการผลิต หมายถึง จำนวนเงินที่เกษตรกรกู้ยืมมาจากแหล่งสินเชื่อ
ทั้งในระบบ และนอกระบบเพื่อนำมาใช้จ่ายในการผลิตทางการเกษตร

ปัจจัย หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคล พื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคม สภาพแวดล้อม
ที่มีผลต่อการปลูกข้าวอินทรีย์ของเกษตรกร

ศัตรูธรรมชาติ หมายถึง สัตว์ต่างๆ ที่กินศัตรูพืชเป็นอาหาร เช่น นก แมงมุม
ด้งเตนตำข้าว ตั๊กแตนลาย แตนเบียนไข่ เป็นต้น

พืชสมุนไพร หมายถึง พืชที่สามารถป้องกันกำจัดแมลง โดยสารเหล่านี้มีกลิ่นที่
แมลงไม่ชอบ เช่น บอระเพ็ด ฟ้ายะลวยโจร ตะไคร้หอม สะเดา เป็นต้น

การยอมรับปฏิบัติ หมายถึง การที่เกษตรกร นำเอาหลักวิชาการต่างๆ หรือ
เทคโนโลยีที่เหมาะสม มาใช้ในการปลูกข้าวอินทรีย์

ความยั่งยืน หมายถึง การรักษาความมั่นคงของผลิตภาพในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง
ถึงแม้จะมีเหตุแห่งปัจจัยภายนอก เข้ามาระทบก็ไม่ทำให้เกิดการผันแปรของผลิตภาพ

ระบบนิเวศวิทยา หมายถึง สภาพแวดล้อมและลักษณะการดำรงอยู่ร่วมกันของ
สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบริเวณพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร

ทัศนคติต่อทรัพยากรแวดล้อม หมายถึง ความคิดเห็นโดยทั่วไปของเกษตรกรที่มี
ต่อสภาพแวดล้อมในพื้นที่ทำการเกษตร เช่น สภาพอากาศ ดิน น้ำ พืช และสัตว์ เป็นต้น

การวัดระดับทัศนคติแบ่งเป็น 3 ระดับคือ “เห็นด้วย” “ไม่แน่ใจ” “ไม่เห็นด้วย”
 และมีการให้คะแนน สำหรับคำถามเชิงบวก ดังนี้

เห็นด้วย	ให้คะแนน	3	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้คะแนน	2	คะแนน
ไม่เห็นด้วย	ให้คะแนน	1	คะแนน

สำหรับคำถามเชิงลบมีการให้คะแนนดังนี้

เห็นด้วย	ให้คะแนน	1	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้คะแนน	2	คะแนน
ไม่เห็นด้วย	ให้คะแนน	3	คะแนน

ในการจัดช่วงคะแนนเฉลี่ยสามารถจัดได้ดังนี้ (Likert Scale)

คะแนนเฉลี่ย	2.36-3.00	มีทัศนคติมาก
คะแนนเฉลี่ย	1.68-2.35	มีทัศนคติปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย	1.00-1.67	มีทัศนคติน้อย